

ضرورت تصحیح مجدد شاه‌اسماعیل‌نامه قاسمی گنابادی بر پایه نسخه‌ای نویافته

مرتضی چرمگی عمرانی (دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور)

چکیده: قاسمی گنابادی از شاعران توانمند و پرکار سده دهم هجری است. او منظومه‌های حماسی درخوری از خود برجای گذاشته است. در این مقاله نسخه‌ای نویافته از شاه‌اسماعیل‌نامه معرفی شده است که به شماره ۰-۱۳۸/۷۳۵ در کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب لاهور نگهداری می‌شود. این نسخه به دلیل قدمت تاریخ کتابت، نداشتن افتادگی در متن، رعایت ترتیب و توالی منطقی بیت‌ها و داشتن ضبط‌های دقیق و درست در صدر نسخه‌های شناسایی شده این منظومه است. مقابله این نسخه با متن چاپی شاه‌اسماعیل‌نامه نشان می‌دهد که علی‌رغم زحمات فراوان مصحح، این منظومه نیازمند تصحیح مجدد است.

کلیدواژه‌ها: شاه‌اسماعیل‌نامه، قاسمی گنابادی، شاهنامه ماضی، نسخه دانشگاه پنجاب لاهور، تصحیح

۱- مقدمه

میرزا محمد قاسم قاسمی گنابادی از جمله شاعرانی است که دوره‌های تیموری و صفوی را درک کرده و در سال ۹۸۲ هجری از دنیا رفته است. اولین اثر وی شاهنامه ماضی یا شاهنامه قاسمی در وصف جنگ‌های شاه اسماعیل اول و دیگری شاهنامه نواب عالی درباره شاه طهماسب صفوی است. این دو شاهنامه همان است که بعضی از تذکره نویسان مجموع آنها را «شهنشاه‌نامه» نامیده‌اند (صفا ۱۳۷۳، ۵/۲: ۷۲۱).

۲- پیشینه پژوهش

شاه اسماعیل نامه یا شهنامه ماضی اول بار در هند به سال ۱۲۸۷ هجری در ۱۰۲ صفحه در قطع رحلی چاپ شده است (همان: ۷۲۱؛ نیز، منزوی ۱۳۵۰: ج ۴: ۲۹۵۶). جدیدترین تصحیح از شاه اسماعیل نامه در ایران به سال ۱۳۸۷ توسط جعفر شجاع کیهانی در فرهنگستان زبان و ادب فارسی منتشر شده است. دفتر دوم این منظومه یعنی شاهنامه نواب عالی توسط فرهاد درودگریان به سال ۱۳۹۱ در تهران توسط نشر کلک سیمین به چاپ رسیده است.

۳- نسخه‌های خطی شاه اسماعیل نامه

براساس فهرست نسخه‌های خطی موجود، از این نسخه حدود ۲۵ نسخه در دنیا شناسایی شده است (منزوی ۱۳۵۰: ۲۹۵۷؛ همو ۱۳۷۵: ج ۲/۹۹۷؛ همو ۱۳۶۵: ج ۱/۶۶۸؛ نیز درایتی ۱۳۹۱: ج ۱۸/۷۵۶). برخی نسخه‌ها در بردارنده هر دو دفتر و برخی شامل دفتر اول، یعنی شاه اسماعیل نامه، است. بنا به گفته قاسمی در شاه اسماعیل نامه، این منظومه در سال ۹۴۰ هجری سروده شده است (شاه اسماعیل نامه ۱۳۸۷، بیت ۴۳۴۰: ۳۵۷). در بین نسخه‌های شناسایی شده، نسخه موزه بریتانیا به شماره ۷۷۸۴ با تاریخ کتابت ۹۴۸ هجری، اقدم نسخ این منظومه است و نسخه تبریز به شماره ۲۷۶۵ با تاریخ کتابت ۹۸۰ هجری و نسخه آستان قدس رضوی به شماره ۸۳۸۳ با تاریخ کتابت ۹۸۲ هجری به ترتیب در مرتبه دوم و سوم قرار دارند.

در دانشگاه پنجاب لاهور دو نسخه از شاه اسماعیل نامه وجود دارد. نسخه اول «به شماره SPI/VI42 4711 به خط نستعلیق خوب سده ۱۱» (منزوی ۱۳۵۰: ج ۴/۲۹۵۷) و نسخه دیگر به شماره O-۱۳۸/۷۳۵۰ در فهرست نسخه‌های خطی گنجینه آذر مضبوط است. ما در ادامه به نسخه‌شناسی نسخه اخیر در دانشگاه پنجاب می‌پردازیم:

۴- نسخه دانشگاه پنجاب لاهور

این نسخه به شماره O-۱۳۸/۷۳۵۰ در فهرست نسخه‌های خطی (مجموعه آذر) کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب لاهور نگهداری می‌شود. این دست‌نویس به خط نستعلیق خوش در سده دهم کتابت شده و دارای ۱۷۰ برگ دوازده‌سطری و ۳۹۳۰ بیت است، کاتب نسخه مشخص نیست و حدود پنج برگ از پایان آن افتادگی دارد. نسخه دارای رکابه است که با

توجه به آن افتادگی در متن مشهود نیست و توالی بیت‌ها رعایت شده است. با توجه به افتادگی برگ‌های پایانی ترقیمه آن مشخص نیست.

آغاز نسخه:

خداوند بیچون خدایی تراست بر اقلیم جان پادشایی تراست

انجام نسخه:

فرورفته در چاه بابل نگون ز خجالت نمی‌آورد سر برون

سایر اطلاعات نسخه‌شناسی به قرار زیر است: «سرلوح زیبا، مجدول، شنگرف و طلائی سیاه، عنوان‌ها طلائی، نسخه بسیار زیبا، یک برگ از انجام افتاده ...» (عباسی نوشاهی ۱۳۶۵: ۲۷۰-۲۷۱).

عنوان‌های این نسخه با عنوان‌های نسخه چاپی و گاه نسخه‌های دیگر از حیث الفاظ و نه محتوا غالباً متفاوت است. این نسخه از نظر ضبط‌های درست، همانندی زیادی با نسخه موزه بریتانیا دارد و گاه در مواردی بر آن برتری دارد. صفحات تمام نسخه به صورت جدول‌بندی است؛ بدین گونه که در هر صفحه شش جدول با رنگ‌های سیاه، لاجوردی و قرمز کنار هم ترسیم شده و به طرز ماهرانه‌ای درون این خطوط طلااندازی شده است. «این نوع جدول‌بندی جزو رایج‌ترین شیوه‌های جدول‌بندی در نسخه‌های کهن بوده است» (مایل هروی ۱۳۸۰: ۲۸۲). جدول‌های دو صفحه غالباً عمود بر هم، مرتب و زیبا ترسیم شده است. درون این جدول‌ها، مصراع‌ها دوبه‌دو روبه‌روی هم کتابت شده که با دو ستون قرمز رنگ از هم جدا شده‌اند.

آغاز این منظومه که از برگ چهارم نسخه شروع می‌شود، بسیار زیبا و دارای سرلوحه تاجدار به همراه کتیبه‌ای است که درون آن مذهب و مزین به نقوش گیاهان است. درون کتیبه عنوان منظومه «شهنشاه‌نامه میرزا قاسم گونابادی» کتابت شده است. از دیگر ویژگی‌های همین برگ، طلااندازی بین سطور است.

همان گونه که پیش‌تر گفته شد، برگ‌های نسخه از اول تا «در خاتمت کتاب» افتادگی ندارد و ترتیب و توالی منطقی و محتوایی بیت‌ها رعایت شده، اما برگ‌های پایانی آن افتاده است. آخرین عنوان این نسخه «در خاتمت کتاب» (برگ ۱۷۰) است که با توجه به اینکه تعداد بیت‌های این منظومه را ۴۳۰۰ تا ۴۴۰۰ گفته‌اند، به نظر می‌رسد ۳۷۰ تا ۴۰۰ بیت از پایان نسخه افتاده است.

کهنگی کاغذ، خط، نوع جدول‌بندی و تزیین‌های آغازین نسخه دلالت بر این دارد که نسخه در قرن دهم و چه بسا در زمان حیات شاعر کتابت شده باشد، فقدان افتادگی در واژه‌ها، حروف و یا مصراع‌ها، توالی منطقی و محتوایی بیت‌ها و ضبط دقیق و درست واژه‌ها این نسخه را در صدر اقدم نسخ این منظومه می‌نشانند و بنا به دلایلی که در ادامه خواهد آمد، نگارنده پیشنهاد می‌کند که در صورت تصحیح مجدد شاه اسماعیل نامه، نسخه دانشگاه پنجاب نسخه اساس قرار گیرد.

۵- نقد و بررسی نسخه چاپی شاه اسماعیل نامه

شاه اسماعیل نامه قاسمی براساس «چهار نسخه خطی و یک نسخه چاپ سنگی و سه نسخه کناری» به سال ۱۳۸۷ توسط آقای جعفر شجاع کیهانی رسیده است. به گفته مصحح، نسخه تبریز با نشانه اختصاری ت، که به سال ۹۸۰ کتابت شده، «به عنوان نسخه اساس در نظر گرفته شده است» (کیهانی ۱۳۸۷: ۲۱). نسخه دوم این چاپ با نشانه اختصاری ب مربوط به موزه بریتانیا، مکتوب به سال ۹۴۸ هجری است که «به دلیل افتادگی‌های بسیار نمی‌توانسته به عنوان نسخه اساس انتخاب شود» (همان: ۲۴). سایر نسخه‌های مصحح تاریخ کتابت ندارد، جز نسخه مجلس به شماره ۸۰۳ که آن هم به اشتباه در کتاب آمده است (همان: ۲۴).

اولین ایرادی که به این تصحیح می‌توان گرفت این است که نسخه‌شناسی توصیفی کاملی از نسخه‌های مورد استفاده به دست داده نشده است. برای نمونه، نمی‌دانیم بیت‌ها در نسخه‌های مورد استفاده ایشان چه تعداد بوده است.

دومین و مهم‌ترین ایراد این است که کهن‌ترین نسخه در اختیار مصحح (مورخ ۹۴۸ هجری) نسخه اساس قرار نگرفته و نسخه تبریز با تاریخ کتابت ۹۸۰ هجری نسخه اساس این تصحیح است. از سوی دیگر، در کتاب ملاک و معیاری برای ترجیح نسخه ت بر نسخه ب ارائه نشده است. در واقع، عدول از نسخه اساس موجب پدید آمدن اشتباهاتی شده است که در ادامه به برخی از آنها خواهیم پرداخت و شماره بقیه بیت‌ها را در پی نوشت خواهیم آورد.

با بررسی متن به این نتیجه می‌رسیم که برخلاف آنچه در مقدمه آمده، نسخه بریتانیا از نظر نداشتن افتادگی در حروف و واژه‌ها و نیز داشتن ضبط‌های درست بر نسخه تبریز برتری دارد. به طور میانگین، در هر صفحه متن چاپ شده دست‌کم دو بار حرف، واژه و گاه

مصراع‌ی درون قلاب [] آورده شده و این بدان معناست که نسخه‌ت، که اساس این تصحیح قرار گرفته، نقص‌هایی دارد و مصحح برای رفع این نقص، غالباً از نسخه‌ب کمک گرفته‌است. حال سؤال اینجاست که چرا نسخه‌ب، که کهن‌ترین نسخه‌ مصحح بوده و در عین حال ضبط درست را هم آورده، بی‌هیچ دلیلی به پانوشت برده شده‌است. به‌طور کلی، به‌جز غلط‌های چاپی متن^۱، ایراداتی که بر چاپ شاه اسماعیل نامه می‌توان گرفت در موارد زیر خلاصه می‌شود:

۱. افتادگی مصراع یا کلمه (که تعداد آن بسیار اندک است).
۲. ترجیح ضبط نسخه‌بدل‌ها، به‌ویژه ضبط نسخه‌ موزه بریتانیا، بر نسخه‌ تبریز.
۳. ترجیح ضبط نسخه‌ پنجاب بر نسخه‌ چاپی.
۴. نداشتن بیت‌های موجود در نسخه‌ پنجاب که باید در متن وارد شود.

۱-۵- افتادگی مصراع یا کلمه

نسخه‌ چاپی در سه مورد افتادگی دارد و نسخه‌ دانشگاه پنجاب آن‌ها را برطرف کرده‌است:
 میرا ز نیک و ز بد آدمی است نه دانش فزونی؟ [...]

(بیت ۲۲: ۱۳۴).

پنجاب: نه ز آنش فزونی نه زینش کمی است (برگ ۵).

بود [...] وحدتش روزگار که دارد دو شاهد ز لیل و نهار

(بیت ۲۳: ۱۳۴).

پنجاب: بود مثبت وحدتش روزگار (برگ ۵).

عزیمت شکار نمودن بهرام زمان در حوالی آذربایجان و خبر یافتن از آمدن نامرادسلطان به حوالی [...] (ص ۲۴۰).

پنجاب: به حوالی همدان (برگ ۸۱).

۲-۵- ترجیح ضبط نسخه‌بدل‌ها بر ضبط متن

در نسخه‌ چاپی بیش از ۱۹۰ مورد ضبط درست نسخه‌ موزه بریتانیا در پانوشت آورده شده که می‌بایست در متن آورده می‌شد. زیرا نسخه‌ موزه بریتانیا مورّخ ۹۴۸ هجری کهن‌ترین

۱. اگر ضبط ابیات ۳۹۳۵، ۳۸۹۱، ۳۴۸۵، ۳۴۱۴، ۳۰۷۶، ۲۶۵۱، ۲۰۰، ۱۹۹، ۱۶۷ و ۱۰۵ غلط چاپی نباشد، نتیجه‌ غلط‌خوانی مصحح است.

نسخه در دسترس مصحح محترم بوده و هیچ دلیلی برای بردن ضبط‌های این نسخه به پانویشت وجود نداشته است. نکته درخور توجه این است که نسخه پنجاب نیز در داشتن ضبط‌های درست مانند نسخه موزه بریتانیا است. ما در کنار ضبط سایر نسخه‌های مصحح، ضبط نسخه دانشگاه پنجاب را هم آورده‌ایم.

نشد آگه از شیوه شاعری
که ساحر زبید به پیغمبری

(۱۴۱: بیت ۱۶۱).

ب، پنجاب: که شاعر زبید. با توجه به فحوای کلام و تناسب معنایی با مصراع اول و نیز آیه «و ما علمناه الشعر و ما ینبغی له» (سوره یاسین، آیه ۶۹)، «شاعر» درست‌تر از «ساحر» است.

بیا ساقیا ز آن شراب طهور
که خجلت برد ز لب لعل حور
به من ده که گردد ز فرخندگی
فراموش از چشمه زندگی

(۱۴۲: بیت ۱۷۴-۱۷۳).

ب، م، د، پنجاب: فراموش از چشمه زندگی.

در این بیت‌ها نیز ضبط نسخه‌بدل‌ها و ضبط موزه بریتانیا درست است و بهتر است به جای پانویشت، در متن بیاید. شماره این بیت‌ها با توجه به متن چاپی به قرار زیر است:
۲۳۹، ۲۶۹، ۱۸۲، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۷۴، ۹۹۲، ۱۰۶۶، ۱۱۸۲، ۱۴۰۱، ۱۸۶۲، ۱۸۶۹،
۱۹۰۱، ۲۰۱۶، ۱۲۰۹، ۱۲۶۸، ۲۲۴۴، ۲۳۳۶، ۲۲۷۷، ۲۵۷۱، ۲۵۹۸، ۲۶۰۲، ۲۶۴۷،
۲۷۶۳، ۲۸۶۱، ۲۹۹۹، ۳۱۳۶، ۳۱۷۲، ۳۱۷۹، ۳۱۹۷، ۳۲۳۹، ۳۳۴۴، ۳۴۱۶، ۳۴۶۲،
۳۷۹۳، ۲۸۱۸، ۳۸۶۶، ۳۹۱۲، ۳۹۹۲، ۱۰۲۴، ۱۱۷۶، ۱۷۳۶، ۱۷۵۷، ۱۹۱۶، ۲۰۵۷،
۱۳۸۷، ۲۵۲۸، ۲۶۳۰، ۲۶۸۱، ۲۸۲۷، ۲۸۲۸، ۲۸۵۳، ۲۸۵۴، ۲۹۹۵، ۳۱۳۸،
۳۱۸۵، ۳۲۰۰، ۳۳۲۹، ۳۴۵۰، ۳۶۸۸، ۳۷۸۵، ۳۹۲۵، ۴۱۶۲، ۳۹۵۰، ۳۹۴۵،
۳۹۱۹، ۳۷۵۹، ۳۷۰۱، ۳۳۱۰، ۳۱۶۷، ۲۸۷۸، ۲۸۸۹، ۲۴۸۵، ۲۳۹۹، ۲۱۳۷، ۲۲۳۱،
۲۲۲۲، ۲۰۷۹، ۱۸۹۰، ۱۸۷۵، ۱۷۹۲، ۱۷۸۹، ۱۵۶۰، ۱۲۲۱، ۱۰۱۹، ۲۸۹، ۲۲۹۲.

۶- ترجیح ضبط نسخه پنجاب بر نسخه چاپی

همان‌گونه که پیش‌تر نیز گفته شد، نسخه دانشگاه پنجاب از حیث نداشتن افتادگی بیت‌ها تا پایان منظومه (در خاتمت کتاب) و داشتن ضبط‌های درست و با توجه به اینکه در قرن دهم و احتمالاً در روزگار حیات شاعر کتابت شده، دارای ضبط‌هایی است که برتری ضبط این

نسخه را بر ضبط سایر دست‌نویس‌های در اختیار مصحح نشان می‌دهد. در مقابله‌ای که با متن چاپی انجام شد جدای از اختلافات بسیار با متن چاپی، بیش از ۱۵۰ مورد ضبط نسخه دانشگاه پنجاب در خور توجه و نشان‌دهنده آن است که این نسخه از روی نسخه‌ای منقح کتابت شده و مادر نسخه آن با نسخه موزه بریتانیا مورخ ۹۴۸ هجری یکسان نبوده است. دیگر اینکه نسخه دانشگاه پنجاب علاوه بر اینکه در داشتن ضبط‌های درست مانند نسخه موزه بریتانیا است، اختلافات زیادی هم با این نسخه دارد و از قضا در این موارد ضبط نسخه دانشگاه پنجاب بر آن برتری دارد. ما در ادامه صرفاً به نمونه‌هایی از این بیت‌ها اشاره کرده‌ایم و شماره بقیه بیت‌ها در متن چاپی به همراه ضبط نسخه پنجاب را در در انتهای این بخش آورده‌ایم.

بده آرزوی می ساغرم بیر مستی این و آن از سرم

(۱۳۶: بیت ۷۵)

پنجاب: می و ساغرم (برگ ۷، سطر ۹).

سپهر وفا بحر احسان و علم جهان کرم کوه انصاف [حلم]

(۱۳۹: بیت ۱۱۵).

ت، م، د، چ: علم، ب: انصاف حلم، پنجاب: کان انصاف و حلم (برگ ۹، سطر ۲).

جهانی کن از گوهر شاهوار به مدح علی دلدل سوار

(۱۴۷: بیت ۲۶۲).

ب، م، د، چ: جهان بر، پنجاب: جهان پُر کن (برگ ۱۵، سطر ۹) و این ضبط مرجح است.

چو پنجم فلک شد تماشاگهش بلی انجم افکند سر در رهش

(۱۴۵: بیت ۲۲۱).

م: پل، د: پلی، پنجاب: یل انجم (برگ ۱۳، سطر ۳).

به جایی رسانید از قدر پای که از دست قدرت پرستش خدای

(۱۴۸: بیت ۲۷۶).

ت: ندارد، متن براساس ب، پنجاب: سرشش خدای (برگ ۱۵، س: ۱۱).

[پذیرفته] خاک درش جبرئیل زده آب از چشمه سلسبیل

(۱۴۹: بیت ۲۹۵).

ت، د، ج: به پر! م: به سر، متن براساس ب، پنجاب: به پر رفته خاک درش (برگ ۱۶، سطر ۶) قطعاً ضبط پنجاب درست است.

تزلزل در آرد به کار زمین غبارش رسانه به چرخ برین

(۱۸۷: بیت ۱۰۱۶).

پنجاب: به گاو زمین. این ترکیب در بیت ۱۲۱۲ متن چاپی هم آمده است (برگ ۳۷، سطر ۶).

ز گرد یلان سپهر احتشام کنم روز شاهی سیه همچو شام

(۱۸۸: بیت ۱۰۳۷).

پنجاب: روز شامی. با توجه به بیت قبل، ضبط پنجاب مرجح است (برگ ۳۸، سطر ۳).

چو بینم در آید به زیر ننگین کنم صید مشکین غزالان چین

(۱۸۸: بیت ۱۰۴۸).

پنجاب: چو چینم، با توجه به دو بیت قبل [۱۰۴۶]، ضبط پنجاب مرجح است (برگ ۳۹، سطر ۲).

یکی شست رخساره از خون و خاک فشانند آن دگر جامه و کرد چاک

(۲۱۴: بیت ۱۵۷۵).

پنجاب: دگر جامه گردناک (برگ ۶۱، سطر ۳).

چو آسوده کردم شب از ترک ناز بود جوشنم بستر عیش و ناز
کله خود زرین ما زیب سر به بالین عیشم چه حاجت دگر

(۲۱۹: بیت ۱۶۴۱-۱۶۴۰).

پنجاب: گردم/کله خود زر پس مرا زیب سر (برگ ۶۴، سطر ۸).

ز لعل لبست رفته کارم ز دست من از باده مستم تو از یار مست

(۲۳۱: بیت ۱۶۹۵-۱۶۹۴).

پنجاب: ناز (برگ ۶۶، سطر ۲). ضبط پنجاب با توجه به مضمون بیت قبل مرجح است.

علم پرده شد چنگ ناهید را سنان شد چشم خورشید را؟

(۲۲۲: بیت ۱۷۰۴).

پنجاب: سنان میل زد چشم خورشید را (برگ ۶۶، سطر ۱۲). مصراع دوم در متن چاپی یک واژه کم دارد.

برون رفت از آن عرصه دار و گیر سپه دستگیر و عنایش اسیر

(۲۲۵: بیت ۱۷۶۴).

پنجاب: این/عیالش (برگ ۶۹، سطر ۱۰). که با توجه به مضمون بیت‌های قبل ضبط پنجاب مرجح است.

به تیغ جهان‌سوز فرماندهی زبیدادگر کرد عالم تهی

(۲۲۶: بیت ۱۷۹۶).

پنجاب: زبیداد لر کرد (برگ ۷۰، سطر ۶). با توجه به بیت ۱۷۹۴، که می‌گوید «به‌سوی لرستان سبک‌خیز شد»، قطعاً ضبط پنجاب مرجح است.

مرا بس زره‌های زهرآبدار به مؤگان خون ریز یارم چه کار

(۲۲۷: بیت ۱۸۱۴).

پنجاب: سنان‌های (برگ ۷۱، سطر ۱) با توجه به مصراع دوم مؤگان و خون تناسب بیشتری با سنان دارد تا زره

دو چیزند سرمایه افتخار کز ایشان تهی گشت بر روزگار

(۲۲۹: بیت ۱۸۴۵).

یکی تیغ تیزم ز فرماندهی که کرد از مخالف جهان را تهی
 یکی درفشان دست من بی‌دریغ که پر شد ز فیضش جهان همچو میغ

(۲۲۹: بیت ۱۸۴۵-۱۸۴۷).

پنجاب: گشت و پُر روزگار (برگ ۷۳، سطر ۴). با توجه به بیت ۱۸۴۷، که در آن آمده است ناز و نعمت جهان از فیض داستان اوست، ضبط پنجاب درست است.

کسی را که دولت بود هم‌عنان به سوزن کند داوری باستان

(۲۳۲: بیت ۱۹۰۳).

پنجاب: داوری با سنان (برگ ۷۵، سطر ۸).

ز بس در هوا تیره کردی مصاف ز زرین سپهر قبه انگیخته
 ستادن تواند بر او کوه قاف ز مه آفتابی در آویخته

(۲۳۵: بیت ۱۹۷۴-۱۹۷۵).

پنجاب: هوا نیزه کرده / ز زرین سپر قبه (برگ ۷۸، سطر ۳).

سیاهی به او بردل و کینه جوی به سوی یمین سپه کرد روی

(۲۳۶: بیت ۱۹۸۴).

پنجاب: سپاهی به او پردل و کینه (برگ ۷۸، سطر ۶).

شد آینه روی هر سر علم؟ زد از طابق النعل دم؟

(۲۳۶: بیت ۱۹۸۷).

پنجاب: آینه روی مه سر علم / زد از طابق النعل بالنعل دم (برگ ۷۸، سطر ۹).

چو دانست الوند دریا شکوه که از سیل هامون بجنید کوه

(۲۳۶: بیت ۱۹۹۴).

پنجاب: نجنید (برگ ۷۹، سطر ۴). با توجه به محتوای بیت‌های قبل و بیت ۱۹۹۲ که

می‌گوید «افشردند چون کوه البرز پای» ضبط پنجاب درست است.

مه سر علم در آن دار و گیر؟ چو نعل ستوران مشبک ز تیر

(۲۳۸: بیت ۲۰۲۹).

پنجاب: علم شد در (برگ ۸۰، سطر ۱۲).

ز بس خاک و خون شد به هم متصل خرکوه را پا فروشد به گل

(۲۴۲: بیت ۲۱۰۲).

ب، م، د، چ: کور؟، پنجاب: خرگور را (برگ ۸۳، سطر ۳).

ز نعل سمندش در آن ترک تاز کنم طابق النعل بالنعل باز

(۲۴۶: بیت ۲۱۹۵).

پنجاب: ساز (برگ ۸۷، سطر ۱۰).

کشم پوست از فرق شیر و پلنگ که سازم از آن پوشش طبل جنگ

(۲۴۷: بیت ۲۲۰۵).

پنجاب: آن پوستش طبل جنگ (برگ ۸۷، سطر ۸).

ببین مسند شاهی ات فرش سای چو کرسی نگر تخت من عرش سای

(۲۴۹: بیت ۲۲۵۱).

پنجاب: مبین (برگ ۸۹، سطر ۹). با توجه به محتوای بیت قبل، ضبط پنجاب مرجح است.

- نخواهم کزین لشکر بی حجاب
 به کلی شود آن ممالک خراب
 (۲۵۰): بیت (۲۲۶۳).
- پنجاب: بی حساب (برگ ۹۰، سطر ۹).
 چه سان پیشم از طوق نخوت بری
 نهادند گردن به فرمان بری
 (۲۵۰): بیت (۲۲۷۲).
- پنجاب: پُری (برگ ۹۰، سطر ۶).
 اگر شد فلک بخت شاه زمان
 بود پایه تخت من آسمان
 (۲۰۳): بیت (۲۳۲۹).
- پنجاب: چتر (برگ ۹۳، سطر ۲).
 چرا نازد آن کز گرز درشت؟
 که دشمن ز دستش ستاند به مشت
 (۲۵۴): بیت (۲۳۳۴).
- پنجاب: نازد آن کس به گرز (برگ ۹۳، سطر ۷).
 کسی کو شود زردرو روز جنگ
 به خون که گردد رخس لاله رنگ؟
 (۲۵۴): بیت (۲۳۳۷).
- پنجاب: به خون به که گردد (برگ ۹۳، سطر ۱۰).
 نصیحت نیاید بر او کارگر
 نگرداند زو قول ایشان اثر؟
 (۲۵۴): بیت (۲۳۴۰).
- پنجاب: نکرد اندر او قول ایشان اثر (برگ ۹۳، سطر ۱).
 که پیش لب توبه از نقل و جام
 بود بر حریفان مجلس حرام
 (۲۵۴): بیت (۲۳۴۸).
- پنجاب: که پیش لب بوسه بر نقل و جام (برگ ۹۳، سطر ۹). متن براساس ب.
 به سنگی که سودی سمش بی درنگ
 بدیدی ز اقصای چین تا فرنگ
 (۲۵۹): بیت (۲۴۳۵).
- پنجاب: پریدی (برگ ۹۷، سطر ۳).
 چو پر افکندی خدنگی ز سر
 به جایش نشینی خدنگی دگر
 (۲۵۹): بیت (۲۴۳۵).

پنجاب: نشستی (برگ ۹۸، سطر ۸)، ب: نشاندی.

سمندش چو دیوی به جولانگری بر او جلوه‌گر پادشاه پری
فروزان رخس بر سمند مراد برافروخته آتش از تدباده

(۲۶۴: بیت ۲۵۳۸-۲۵۳۷).

پنجاب: دیوباد (برگ ۱۰۱، سطر ۸). با توجه به بیت قبل که اسب او را دیو خوانده، ضبط
پنجاب مرجح است، ب: - بیت.

به صد حیل‌ه برگشته‌حال؟ برون رفت از آن عرصه گاه ملال

(۲۶۹: بیت ۲۶۲۹).

پنجاب: حیل‌ه سلطان برگشته‌حال (برگ ۱۰۵، سطر ۳).

به چوگان گوی خم زلف و خال ربود از بتان گوی حسن و جمال

(۲۷۰: بیت ۲۶۵۷).

پنجاب: به چوگان زلف خم و گوی خال (برگ ۱۰۶، سطر ۸).

همه زنده پیلان به ره گنج سنج ز خرطومشان اژدها بهر گنج

(۲۷۱: بیت ۲۶۶۵).

پنجاب: همه ژنده پیلان / اژدها دیده رنج (برگ ۱۰۷، سطر ۳).

رخ آراسته ماه و خورشید روی ز خورشید و مه برد در حسن گوی

(۲۷۳: بیت ۲۷۱۲).

پنجاب: ماه خورشید / برده (برگ ۱۰۸، سطر ۵).

ز یاقوت شد سلک و می کامیاب چو سلکی کز ریخته درّ ناب

(۲۷۴: بیت ۲۷۳۰).

پنجاب: سلک وی / ریخت درّ خوشاب (برگ ۱۰۹، سطر ۶).

که آمد رسولی ز ملک عراق که آمد به جوشش محیط نفاق

(۲۷۵: بیت ۲۷۴۳).

پنجاب: چو آمد / بیامد به جوشش (برگ ۱۱۰، سطر ۱). با توجه به بیت بعد این ضبط

مرجح است.

مکن تا توان با بدان همدمی سگان را مکن چیره بر آدمی

(۲۷۶: بیت ۲۷۵۴).

پنجاب: خیره (برگ ۱۱۰، سطر ۱۱) ضبط پنجاب اصح است. در خراسان (گناباد) خیره به معنی «گستاخ» است و ضبطی است در خور توجه.

چو دانست سلطان صاحبقران که شد دشمن از راه کین بر کران

(۲۷۷: بیت ۲۷۸۰).

پنجاب: راه کین سرگران (برگ ۱۱۲، سطر ۲).

زحل تا شود بر درش پاسبان کند طوبی سدره را نردبان

(۲۷۷: بیت ۲۷۹۲).

پنجاب: کند پایه سدره را (برگ ۱۱۲، سطر ۳).

فروزان شده قبه‌های سپهر مه از برخ خاکی بر آورده سر

(۲۷۸: بیت ۲۸۰۲).

پنجاب: قبه‌های سپر (برگ ۱۱۲، سطر ۸). توصیف میدان جنگ و جنگ افزارها است، پس ضبط پنجاب مرجح است.

چو کردند در تک به سگ هم نفس از ایشان سگان چون دم آیند بس

(۲۸۹: بیت ۳۰۲۱).

پنجاب: سگان چو دم آیند پس (برگ ۱۲۱، سطر ۹).

چو تیغ و سنان فتنه در سر همه سپاهان سیاهی لشکر همه

(۲۹۰: بیت ۳۰۴۶).

پنجاب: سپاهان (برگ ۱۲۲، سطر ۱۱). این ضبط مرجح است. بیت ۳۰۶۴ نسخه چاپی هم این ضبط را تأیید می‌کند. در بیت‌های ۳۰۲۸، ۳۰۴۰، ۳۰۷۵، ۳۰۷۷ و ۳۰۸۱ متن چاپی هم به جای ضبط «سپاهان»، قطعاً ضبط «سپاهان» درست است.

چو تیغ و سنان سر به سر تند و تیز به یک‌باره کردند عزم گریز

(۳۹۱: بیت ۳۰۵۹).

پنجاب: ستیز (برگ ۱۲۳، سطر ۹). با توجه به بیت‌های قبل و بعد، سپاه آماده ستیز و جنگ شد، نه گریز. بنابراین، ضبط پنجاب مرجح است.

همه موی سر، بسته بر یک‌دگر در آورده شیران به زنجیر، سر

(۳۹۱: بیت ۳۰۶۵).

پنجاب: دیوان (برگ ۱۲۳، سطر ۳). با توجه به محتوای قبل و بعد این بیت، قطعاً «دیوان» درست است. بیت ۳۰۷۸ متن چاپی هم صراحتاً این ضبط را تأیید می‌کند.
عدد را که شمشیر من بر سر است ستاده به سرداری کشور است
(۲۹۴: بیت ۳۱۲۲).

پنجاب: عدو / لشکر (برگ ۱۲۵، سطر ۱).
نه درخور بود آن بلند آفتاب که در پی بود ذره را بی حجاب
(۲۹۵: بیت ۳۱۳۲).

پنجاب: ار / زود (برگ ۱۲۵، سطر ۱۱).
اتاقه فتاد از تفک لخت لخت چو مرغان بسمل به شاخ درخت
(۲۹۷: بیت ۳۱۷۰).

پنجاب: ز شاخ (برگ ۱۲۶، سطر ۱۲).
فضای محیط است جای نهنگ بود چشمه سارش بسی جلوه تنگ
(۳۰۰: بیت ۳۲۲۶).

پنجاب: پی (برگ ۱۲۹، سطر ۱۰).
نیاید ز مزدور و بی مزد کار چو مزدش دهی کار ازو چشم دار
(۳۰۲: بیت ۳۲۶۴).

پنجاب: - و؛ ضبط بدون «و» درست است (برگ ۱۳۱، سطر ۱).
بیا مطرب ای تار زلف چو مشک بزن آتشی در من از عود خشک
(۳۰۴: بیت ۳۳۱۱).

پنجاب: تار زلفت چو (برگ ۱۳۳، سطر ۱).
که چون لشکر وی جهان را به فرق کشید از نیاز افق تیغ برق
(۳۲۰: بیت ۳۶۰۰).

پنجاب: که یغمای دی چون جهان / کشید از نیام (برگ ۱۴۵، سطر ۴).
به سر پرزد از بهر ناورد و کین پر از شهپر جبرئیل امین
(۳۲۶: بیت ۳۷۱۱).

پنجاب: بر زد (برگ ۱۵۰، سطر ۸).

بیاسا قی آن ساغر هرمنی که رویین تن آمد به مردافکنی

(۳۳۱: بیت ۳۸۲۱).

پنجاب: ساغر بیژنی (برگ ۱۵۴، سطر ۱۲)، ت: ناخوانا. متن براساس ب.

ز کردار کس دست بردی فراز دهان را ندانستی از چشم باز

(۳۳۹: بیت ۳۹۸۲).

پنجاب: ز گرد ار کسی دست (برگ ۱۶۱، سطر ۴). یعنی این قدر گردوغبار زیاد بود که اگر

کسی دست را بالا می برد، دهان را از چشم تشخیص نمی داد.

سر از تاج پیغامش افراختند به پابوس شاهین روان ساختند

(۳۴۰: بیت ۴۰۰۴).

پنجاب: شاهش (برگ ۱۶۲، سطر ۲).

بنفشه قد خویش درهم کشید ز سرمایه رخ نیل ماتم کشید

(۳۴۱: بیت ۴۰۱۶).

پنجاب: ز سر تا به رخ (برگ ۱۶۳، سطر ۳).

در این بیت ها شماره و صفحه چاپی به همراه ضبط نسخه پنجاب آورده شده است:

۱. (۱۳۹: بیت ۱۲۶) پنجاب: رسول خدا (برگ ۹، سطر ۱). ۲. (۱۴۳: بیت ۱۸۹-۱۸۸) نسخه

پنجاب: رخس نظر / با دوگامش (برگ ۱۲، سطر ۶). ۳. (۱۸۷: بیت ۱۰۲۳) نسخه: م، د: او از،

پنجاب: کنم حلقه در گوش وی از کمند (برگ ۳۸، سطر ۱). ۴. (۲۰۴: بیت ۱۳۶۷-۱۳۶۶)

پنجاب: چیر ها، پنجاب: سپر ها شکست و چیر ها گذشت (برگ ۵۲، سطر ۲). ۵. (۲۱۷: بیت

۱۶۰۹) پنجاب: سمن (برگ ۶۳، سطر ۱). ۶. (۲۱۸: بیت ۱۶۱۵-۱۶۱۶) پنجاب: نیاییم / از مستی

نخیزد به غیر از خمار / خمار می و باده (برگ ۶۳، سطر ۸) در مصراع دوم: زرد در روز جنگ.

با توجه به بیت های قبل، قطعاً ضبط پنجاب مرجح است. ۷. (۲۲۱: بیت ۱۶۸۶) پنجاب:

گزیر (برگ ۶۶، سطر ۵). با توجه به حرف روی در کلمه قافیه ضبط پنجاب مرجح است. ۸.

(۲۲۲: بیت ۱۷۱۵) پنجاب: زمین لنگرو از شهابش طناب (برگ ۶۷، سطر ۱۰). ۹. (۲۲۵: بیت

۱۷۹۵) پنجاب: به چُست (برگ ۷۰، سطر ۲). ۱۰. (بیت ۱۸۴۵: ۲۲۹) پنجاب: دگر ماه نو طوق

۱۱. (۲۳۰: بیت ۱۸۶۴) پنجاب: در کنار (برگ ۷۳، سطر ۳). ۱۲. (۲۳۰: بیت ۱۸۷۳) پنجاب:

دولت ار (برگ ۷۴، سطر ۱). ۱۳. (۲۴۸: بیت ۲۰۲۸) پنجاب: پنجه ها (برگ ۸۰، سطر ۱۱). ۱۴.

(۱۴۹: بیت ۲۹۱) پنجاب: کرده کار (برگ ۱۶، سطر ۲). ۱۵. (۱۸۸: بیت ۱۰۳۳) نسخه: ب، م، د،

چ: زره پنجاب: زره‌ها / دام (برگ ۳۸، سطر ۱۱). ۱۶. (۱۸۸: بیت ۱۰۴۰) پنجاب: روم و اورنگ (برگ ۳۸، سطر ۶). ۱۷. (۱۹۵: بیت ۱۱۸۵) پنجاب: ز گرمی چو برق و چو آتش همه (برگ ۴۴، سطر ۹). ۱۸. (۲۰۱: بیت ۱۲۸۹) نسخه: توق م: قلب د، چ: قول پنجاب: خیل (برگ ۴۹، سطر ۸). ۱۹. (۲۰۶: بیت ۱۴۰۴) پنجاب: به من ده وزان آتش آب رنگ (برگ ۵۴، سطر ۸). ۲۰. (۲۱۴: بیت ۱۵۵۵) پنجاب: رسم ستیز (برگ: ۶۰، سطر ۷). ۲۱. (۲۲۵: بیت ۱۷۶۷) پنجاب: گرائی لقب پر دلی کینه / (برگ ۶۹، سطر ۱) ب، د: کراهی لقب م: کرانی لقب، گراهی لقب (پانوشت ص ۲۲۵ متن چاپی). ۲۲. (۲۳۴: بیت ۱۹۴۵) پنجاب: نوازن که (برگ ۷۷، سطر ۲). ۲۳. (۲۴۸: بیت ۲۲۲۷) پنجاب: پیشت ز ما (برگ ۸۸، سطر ۶). ۲۴. (۲۵۴: بیت ۲۳۳۲) پنجاب: پس (برگ ۹۳، سطر ۵). ۲۵. (۲۵۶: بیت ۲۳۶۹) پنجاب: باجت (برگ ۹۴، سطر ۷). با توجه به محتوای متن، که جواب تند و منفی نامراد سلطان به شاه اسماعیل است، ضبط پنجاب مرجح است. ۲۶. (۲۰۷: بیت ۲۴۰۳-۲۴۰۲) پنجاب: بد آن / دریای آب (برگ ۹۶، سطر ۴). ۲۷. (۲۶۰: بیت ۲۵۱۹) پنجاب: یکی را برافراخت پَر کلاه (برگ ۱۰۱، سطر ۲). ۲۸. (۲۶۹: بیت ۲۶۳۲) پنجاب: ساقی آن جام آینه وار / کز اسکندر و جم (برگ ۱۰۵، سطر ۵). ۲۹. (۲۷۰: بیت ۲۶۵۶) پنجاب: گویی (برگ ۱۰۶، سطر ۶). ۳۰. (۲۷۱: بیت ۲۶۶۹) پنجاب: نه اندک که بسیار (برگ ۱۰۷، سطر ۷). ۳۱. (۲۷۱: بیت ۲۶۷۴) متن براساس ب، ت: - ب، پنجاب: نشستند (برگ ۱۰۷، سطر ۲). ۳۲. (۲۷۵: بیت ۲۷۵۰) پنجاب: به (برگ ۱۱۰، سطر ۷). ۳۳. (۲۸۳: بیت ۲۸۸۰) پنجاب: نورد (برگ ۱۱۶، سطر ۲). ۳۴. (۲۹۹: بیت ۳۲۰۷) پنجاب: گردیم (برگ ۱۲۸، سطر ۳). ۳۵. (۳۰۶: بیت ۳۳۵۰) پنجاب: مرد میدان (برگ ۱۳۴، سطر ۵). ۳۶. (۳۱۰: بیت ۳۴۱۳) پنجاب: حاجت مرا گر نباشد دگر (برگ ۱۳۷، سطر ۷). ۳۷. (۳۱۱: بیت ۳۴۴۱) پنجاب: به عزم خطا (برگ ۱۳۸، سطر ۱). ۳۸. (۳۱۳: بیت ۳۴۷۱) پنجاب: ایوان بار (برگ ۱۳۹، سطر ۱۰). ۳۹. (۳۱۳: بیت ۳۴۸۲) پنجاب: کآرد (برگ ۱۴۰، سطر ۹). ۴۰. (۳۱۸: بیت ۳۵۶۰) پنجاب: نای (برگ ۱۴۳، سطر ۱۲) ت، ب: بی نقطه. ۴۱. (۳۲۶: بیت ۳۷۱۷) پنجاب: بر آورد پر (برگ ۱۵۰، سطر ۲). ۴۲. (۳۳۰: بیت ۳۷۹۷) پنجاب: گرز و ازین (برگ ۱۵۳، سطر ۱۲). ۴۳. (۳۳۳: بیت ۳۸۵۹) پنجاب: ز یاد (برگ ۱۵۶، سطر ۳). ۴۴. (۳۴۶: بیت ۴۱۰۶) پنجاب: فلک را نکو هر طرف گوهری است / اخگری (برگ ۱۶۶، سطر ۱۱) با توجه به بیت قبل و بعد ضبط پنجاب مرجح است. ۴۵. (۳۴۶: بیت ۴۱۱۴) پنجاب: پیغمبر و ساقی (برگ ۱۶۶، سطر ۷). ۴۶. (۱۴۴: بیت ۲۱۵) پنجاب: تجلی و طور (برگ ۱۳، سطر ۹). ۴۷. (۱۸۶: بیت ۹۹۴)

پنجاب: پیچان بود (برگ ۳۶، سطر ۷). ۴۸. ۲۰۲: بیت (۱۳۲۲) پنجاب: پروانه پَرَد به نزدیک (برگ ۵۰، سطر ۵). ۴۹. ۲۲۵: بیت (۱۷۷۵) پنجاب: بیخ (برگ ۶۹، سطر ۱۰). ۵۰. ۲۳۲: بیت (۱۹۱۲) پنجاب: بختش / آشتی (برگ ۷۵، سطر ۵). ۵۱. ۲۳۳: بیت (۱۹۲۳) پنجاب: بیشه کردن (برگ ۷۶، سطر ۴). ۵۲. ۲۴۰: بیت (۲۰۶۰) پنجاب: شراب و جوانی برگ (۸۱، سطر ۷). ۵۳. ۲۱۷: بیت (۱۶۰۹) پنجاب: می پرد (برگ ۸۶، سطر ۶). ۵۴. ۲۱۷: بیت (۲۲۵۸) پنجاب: بیارا / وز آتش (برگ ۹۰، سطر ۴). ۵۵. ۲۵۷: بیت (۲۳۹۴) پنجاب: مکش (برگ ۹۵، سطر ۸) با توجه به محتوای بیت های قبل، ضبط پنجاب اصح است. ۵۶. ۲۶۵: بیت (۲۵۵۶) پنجاب: وز (برگ ۱۰۲، سطر ۳). ۵۷. ۲۷۳: بیت (۲۷۱۳) پنجاب: وسمه کو برگماشت (برگ ۱۰۸، سطر ۶). ۵۸. ۲۷۶: بیت (۲۷۵۷) پنجاب: زاغ و بوم (برگ ۱۱۰، سطر ۲). ۵۹. ۲۷۷: بیت (۲۷۸۵) پنجاب: مگو قلعه (برگ ۱۱۲، سطر ۸). ۶۰. ۲۸۳: بیت (۲۸۹۱-۲۸۹۳) پنجاب: بجنبد (برگ ۱۱۶، سطر ۱) با توجه به بیت های قبل و بعد، ضبط پنجاب مرجح است. ۶۱. ۲۸۵: بیت (۲۹۴۷) پنجاب: جسته (برگ ۱۱۸، سطر ۵). ۶۲. ۲۸۶: بیت (۲۹۵۵) پنجاب: بر حذر (برگ ۱۱۸، سطر ۱۲). ۶۳. ۲۸۸: بیت (۲۹۸۸) پنجاب: ناگه به درگاه / فرقه ای (برگ ۱۲۰، سطر ۱۲). ۶۴. ۲۹۵: بیت (۳۱۲۸) پنجاب: تیغ (برگ ۱۲۵، سطر ۷). ۶۵. ۲۹۷: بیت (۳۱۶۶) پنجاب: خیمه (برگ ۱۲۶، سطر ۸). ۶۶. ۳۰۷: بیت (۳۳۷۲) پنجاب: گردی سرافراز از انعام ما (برگ ۱۳۵، سطر ۲). ۶۷. ۳۱۴: بیت (۳۴۹۲-۳۴۹۳) پنجاب: نام ما هم برند (برگ ۱۴۰، سطر ۷).

۶-۱- بیت هایی که نسخه پنجاب دارد و باید در متن لحاظ شود

در ۲۹ مورد، نسخه دانشگاه پنجاب بیت هایی دارد که در هیچ یک از نسخه های در دسترس مصحح نیامده است یا اگر در نسخه چاپی آمده، به غلط در پانوشت آورده شده است. به نظر نگارنده، اگر این متن بخواهد دوباره تصحیح شود، نسخه دانشگاه پنجاب یا باید نسخه اساس در نظر گرفته شود و یا هم طراز نسخه اساس باشد. در نتیجه، این بیت ها باید درون متن قرار گیرد. ما برای نمونه به چند بیت اشاره کرده ایم و بقیه را با ذکر شماره بیت در انتهای این بخش آورده ایم.

از آنجاکه موضوع این بیت ها رجزخوانی های شاه اسماعیل نزد ارکان دولت است، بیت آورده شده درون قلاب تناسب تام معنایی با بیت های قبل و بعد از خود دارد:

سنان گر کشد روی تن بی دریغ چو پرگار سازم دو نیمش به تیغ

(۱۰۰۷: بیت ۱۸۶)

رود در رکاب من افراسیاب
 که حلقه به گوشش کنم از رکاب
 [کنم پوست از فرق جمشید باز
 که تا سازم از خام وی، طبل باز]

(برگ ۳۷، سطر ۱۰)

کنم کاسه فرق اسفندیار
 ز خونس پر از باده خوشگوار
 نیز: ز رنگین علم‌های شاه زمان
 شده در حجاب اطلس آسمان

(۱۱۸۱: بیت ۱۹۵)

[ز کوس روارو برآمد خروش
 خروشی که برد از سر چرخ هوش]

(برگ ۴۴، سطر ۷)

گرفت از سر کینه در دست تیغ
 عیان گشت برق درخشان ز میغ
 نیز: شده آب را عکس غنچه حباب
 ولیکن حبایی نگون زیر آب

(۹۵۹: بیت ۱۸۲)

[بود غنچه طفلی که گل در بهار
 به نازش همی پرورد در کنار]

(برگ ۳۵، سطر ۹)

به فصلی چنین شاه فرخ سرشت
 برآراست بز می چو باغ بهشت

از آنجا که بیت‌های قبل و بعد از این بیت توصیف فصل بهار است، بیت درون قلاب تناسب محتوایی و معنایی تام و تمام با بیت‌های قبل از خود دارد.

نکته قابل توجه دیگر این است که در نسخه دانشگاه پنجاب، ترتیب و توالی منطقی و معنایی بیت‌ها دقیق‌تر رعایت شده و بیت‌ها و مصراع‌ها پس و پیش نشده‌اند. این مهم در بیت‌های ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۶۵۱، ۳۰۷۶، ۳۴۱۴، ۳۴۸۵ و ۳۸۹۱ متن چاپی کاملاً مشهود است. ترتیب و توالی منطقی این بیت‌ها باید از نظر محتوا دقیقاً منطبق بر نسخه پنجاب و در برخی موارد نسخه موزه بریتانیا باشد، نه آن‌گونه که در متن چاپی آورده شده است. بین این بیت‌ها در نسخه دانشگاه پنجاب، بیت‌هایی آورده شده که باید درون متن قرار گیرد. آن بیت‌ها به قرار زیرند:

۱۱۲۷-۱۱۲۸، ۱۲۰۵-۱۲۰۶، ۱۲۶۵-۱۲۶۶، ۱۲۸۰-۱۲۸۱، ۱۲۸۲-۱۲۸۳، ۱۳۰۰-
 ۱۲۹۹، ۱۳۰۷-۱۳۰۸، ۱۳۶۹-۱۳۷۰، ۱۳۷۶-۱۳۷۷، ۱۳۸۰-۱۳۸۱، ۱۵۲۹-۱۵۳۰،
 ۱۵۹۸-۱۵۹۷، ۱۶۸۱-۱۶۸۰، ۱۸۷۱-۱۸۷۰، ۱۸۹۲-۱۸۹۱، ۱۸۹۵-۱۸۹۴، ۲۰۲۵-

۲۰۲۶، ۲۰۳۳-۲۰۳۴، ۲۵۱۵-۲۵۱۶، ۳۰۰۴-۳۰۰۵، ۳۲۴۹-۳۲۵۰، ۳۲۹۸-۳۲۹۹،
 ۳۴۶۹-۳۴۷۰، ۳۸۹۹-۳۹۰۰، ۴۱۳۳-۴۱۳۴، ۴۱۹۸-۴۱۹۹.

۷- نتیجه‌گیری

هدف ما در این مقاله شناساندن نسخه منظومه شاه اسماعیل نامه به شماره ۰-۱۳۸/۷۳۵۰ محفوظ در کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب لاهور بود، اما با مقابله این نسخه با متن چاپی معلوم شد در نسخه چاپی برخی ضبط‌های درست نسخه اقدم (نسخه موزه بریتانیا) در پانویست آمده است. از سوی دیگر، نسخه دانشگاه پنجاب به دلیل قدمت بیشتر، نداشتن افتادگی بیت‌ها، رعایت توالی بیت‌ها و داشتن ضبط‌های درست، جزو صحیح‌ترین نسخه‌های شاه اسماعیل نامه به‌شمار می‌آید و اگر مصححی بخواهد دوباره آن را تصحیح کند، بهتر است نسخه دانشگاه پنجاب نسخه اساس یا هم‌تراز با آن در نظر گرفته شود.

منابع

- درایتی، مصطفی (۱۳۹۱)، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، جلد ۱۸، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- درایتی، مصطفی (۱۳۸۹)، فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا)، جلد ۶، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۳)، تاریخ ادبیات در ایران، جلد ۵/۲، تهران، فردوس.
- عباسی نوشاهی، سید خضر (۱۳۶۵ / ۱۹۸۶)، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه پنجاب لاهور، شماره ۱۰۶ «گنجینه آذر»، اسلام‌آباد، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
- قاسمی حسینی گنابادی، میرزا محمد قاسم (۱۳۸۷)، شاه اسماعیل نامه، به تصحیح و تحشیه جعفر شجاع کیهانی، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- مایل هروی، نجیب (۱۳۸۰)، تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- منزوی، احمد (۱۳۵۰)، فهرست نسخه‌های خطی فارسی، جلد ۴، تهران، موسسه فرهنگی منطقه ای.
- منزوی، احمد (۱۳۶۵)، فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، جلد ۷، اسلام‌آباد، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
- منزوی، احمد (۱۳۷۵)، فهرستواره کتاب‌های فارسی، جلد ۲، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- میرزا قاسم گونابادی، شهنشاه‌نامه، دست‌نویس شماره ۰-۱۳۸/۷۳۵۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب لاهور، تاریخ کتابت: قرن ده، ۱۷۰ برگ.